

СТАРА ТА НОВА “ХОЛОДНА ВІЙНА”
У БАЧЕННІ АМЕРИКАНСЬКИХ ЛІВИХ ІНТЕЛЕКТУАЛІВ:
НОАМ ХОМСКІ

ЛІЛІЯ ПИТЛЬОВАНА

кандидат історичних наук,
доцент кафедри світової історії нового і новітнього часу
Українського католицького університету

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу поглядів знаного американського філософа та публічного інтелектуала Ноама Хомскі на зовнішню політику США. Досліджується бачення Н. Хомскі причин, змісту наслідків американської політики у період старої “холодної війни”, яка тривала до розпаду СРСР, та зусилля США щодо встановлення нового світового порядку на сучасному етапі.*

***Ключові слова:** зовнішня політика, Ноам Хомскі, США, “холодна війна”*

***Summary.** The article is devoted to analyzing of well-known American philosopher and public intellectual Noam Chomsky's views onto America foreign policy. His interpretation of the causes, content and consequences of American policy during the old Cold War, which lasted until the Soviet Union dissolution, and American effort for establishing of New world order, is investigated.*

***Keywords:** Cold War, foreign policy, Noam Chomsky, USA*

Ноам Хомскі, без сумніву, належить до когорти найвпливовіших інтелектуалів США ХХ століття. Маніфестом його політичних поглядів стала моральна критика американської зовнішньої політики в період після Другої світової війни. Попри те, що позиція Хомскі зазнає значної критики у західному суспільстві [13], його ідеї знаходять жвавий відгук як у середовищах ліворадикальних, так і в ліберальних. Цей феномен французький історик Пьер Відаль-Наке називав “подвійним дискурсом” Хомскі, у риторичі якого кожна частина аудиторії знаходить прийнятні для себе аргументи і твердження [14].

Аналізуючи політику Сполучених Штатів, її як реальні, так і декларовані причини та мотиви, Н. Хомскі найбільше уваги приділяє двом великим періодам: часу “класичної”, старої, “холодної війни” і нової. Стара тривала з 1945 і до часу розпаду Радянського Союзу, нова – з початку 90-х років ХХ ст. дотепер і фактично є процесом встановлення нового світового порядку.

Говорячи про період “класичної” “холодної війни”, Хомскі, у кращих традиціях американської ревізійністської історіографії, найбільше дорікає Сполученим Штатам. Він практично цілком покладає вину за розв’язання “холодної війни” на США, які, у його баченні, виглядають

таким собі підступним монстром, що успадкував ідеї та методи не більше і не менше, як нацистської Німеччини. Він твердить, зокрема, що користуючись порадами німецьких нацистів, які втекли до Латинської Америки після Другої світової війни, США підтримували підлегли собі поліцейські режими в регіоні, змодельовані за зразком Третього рейху [10]. Хомські не цурається досить широко вживати слово “фашистський” та “нацистський” по відношенню до США, їх політичного керівництва, академічної еліти. Звинувачуючи корумповану частину останньої у підтримці політики американського “ліберального імперіалізму” – прямого спадкоємця фашизму, Хомські апелює до обов’язку відповідальності інтелектуала [3, р. 3-22].

Він вказує, що відповідальність за власні дії людей привілейованих, тих, що живуть у більш вільних суспільствах, є набагато вищою, ніж тих, які можуть бути суворо покарані за свою чесність і моральну прямоту. Хомські звинувачує американське суспільство у тому, що його переконання мають занадто вибірковий характер. Адже ніхто не вірив радянській пропаганді, коли вона сурмила про “злочини американського імперіалізму”, навіть якщо вона мала рацію, і ці злочини дійсно були серйозними або навіть жахливими. Однак, коли радянські дисиденти почали засуджувати злочини режиму в СРСР, на думку Хомські, набагато менш важкі, то це справило на американців велике враження. Так відбувалося тому, що у повоєнному протистоянні систем після Другої світової війни США та СРСР були офіційними ворогами і уявлення у них про те, хто має рацію, а хто ні, були діаметрально протилежними [1, с. 68-70].

У розділі “Як працювала холодна війна” з книги “Чого насправді хоче дядько Сем?” [10] Хомські наполягає, що у другій половині 40-х рр. XX ст. у США, безумовно, панувала антирадянська параноя та страх перед радянською військовою загрозою. Їх надзвичайно хвилювало зростання політичної могутності СРСР та небезпека поширення комуністичних ідей у Європі та світі. Причому, поняття захисту від комуністичної агресії трактувалося урядами США досить широко. Але Хомські розглядає стару холодну війну не лише як систему протистояння двох наддержав, а також як планомірну політику США, яка була спрямована не на захист інтересів національної безпеки, а на встановлення американського домінування в усіх регіонах світу.

Справжні мотиви політики Білого дому лише прикривалися антирадянською риторикою, а по-суті, відображали інтереси американського бізнесу, корпорацій, зацікавлених у доступі до джерел сировини, ринків збуту та енергоносіїв. Головним виправданням політики американської адміністрації в межах доктрини Трумена слугував страх бути інфікованими вірусом комунізму, який міг поширитися у результаті ефекту доміно. У такий спосіб, вказує Хомські, проблемна ситуація, що виникала будь-де у світі розглядалася США у контексті їхньої боротьби з Кремлем.

Це стало пропагандистським шаблоном, яким пояснювалися будь-які дії американської адміністрації на міжнародній арені [12, р. 133].

Особливе занепокоєння проблемою встановлення власної переваги у світі Сполучені Штати відчували відразу ж після завершення Другої світової війни. Хомські звинувачує США у тому, що задля запобігання поширення комуністичної загрози і збереження своїх впливів у Європі, вони навіть підтримали уряд нацистських колабораціоністів у Греції.

Згідно з Н. Хомські, протистояння часу старої “холодної війни” передбачало діяльність наддержав в межах простих формул, які легко виправдовували їх злочини по всьому світу, а також зміцнювали їх становище всередині країни [12, р. 10]. Шаблонна схема була використана і для втручання у війну в Індокитаї, й у в’єтнамську війну. Сама війна у В’єтнамі – це яскрава ілюстрація того, як функціонував механізм “холодної війни” з боку США. Для виправдання американської інтервенції у будь-якому регіоні світу нав’язувалася думка про її абсолютну необхідність і створювалося хибне враження, що робиться вона з метою боротьби з головними оплотом комунізму (СРСР, КНР), або з наркоторгівлею, або тероризмом і т. д.

У 60-70 роках, додає Н. Хомські, США остерігалися не лише вірусу комунізму, а й вірусу незалежності. Перспектива створення низки непідвладних Сполученим Штатам держав у Південно-Східній Азії та й у світі загалом змушувала США відчувати острах перед закриттям вільного доступу в той чи інший регіон. Задля збереження контролю над Індокитаєм вони були готові розділити його з Великою Британією і навіть з Японією [10].

На думку Н. Хомські, у США найефективнішим способом здолати вірус комунізму вважали його знищення. Що і намагалися зробити під час війни у В’єтнамі. Як подальший крок розглядався процес проведення щеплення всіх тих країн, які могли підпасти під потенційну загрозу, шляхом становлення там жорстоких диктатур. Та загалом, оцінює Хомські, Сполученим Штатам не вдалося досягнути основної стратегічної мети – створення системи держав-сателітів в Південно-Східній Азії [6].

Політику США та СРСР часу старої “холодної війни” Хомські розглядає також у контексті функціонування пропагандистським машин обох держав. Поширення заздалегідь неправдивої інформації, систематичні маніпуляції переконаннями громадян та введення в оману громадської думки – ось “джентльменський набір”, який активно використовувався задля привернення на свій бік суспільства. Хомські сумнівається у доцільності розглядати “холодну війну” лише з точки зору гри з нульовою сумою, де досягнення однієї сторони обов’язково обертаються програшем іншої. Таке розуміння є радше ідеологічним конструктом. Він оцінює протистояння двох ідеологічних таборів, порівнюючи його з алегоричним середньовічним сюжетом “Танців смерті”, у яких лідери наддер-

жав, забезпечували собі високий ступінь мобілізації населення на підтримку своїх навіть найжорсткіших дій у регіонах, які вони вважали сферою “своїх законних інтересів”. Апеляція до уявної загрози з боку глобального ворога була дуже корисною у цьому випадку. Американська пропаганда вміло і переконливо виправдовувала чи то участь США в усуненні неугодних їм урядів в Ірані, Гватемалі, Чилі, чи то американське вторгнення на Кубу, в Індокитай і в Домініканську республіку. Коли СРСР відправляв танки у Східний Берлін, Угорщину, Чехословаччину або Афганістан, то це теж представлялося як дії, спрямовані на захист соціалізму і свободи, проти махінацій американського імперіалізму та його посіпак.

Після нав’язування суспільству параноїдального страху перед комуністичною загрозою другим аргументом, що маскував справжні мотиви американської зовнішньої політики часу “холодної війни”, стало бажання “гарантувати стабільність”. Прикриваючись цим гаслом, США скидали демократичні режими в одних країнах, встановлювали криваві диктатури в інших, прагнучи забезпечити собі контроль над світовими ресурсами.

У риторичі нової “холодної війни” Н. Хомскі не очікує нічого принципово нового. Дії керівництва ключових держав і далі матимуть підтримку власних суспільств, в тому числі у США за рахунок докладених зусиль з подолання так званого “в’єтнамського синдрому” [9]. Це переконання, що сформувалося в американській громадській думці після поразки США у війні у В’єтнамі, про те, що Сполучені Штати не повинні брати участь у жодних конфліктах за кордоном, якщо останні не загрожують національній безпеці. Хомскі вважає, що Америка здолала синдром на початку 90-х років, коли Конгрес США схвалив рішення про вжиття заходів проти іракської агресії у Кувейті.

Яскравим критиком зовнішньої політики США Н. Хомскі залишився і після формального завершення “холодної війни”, після розвалу СРСР і зникнення вираженої двополярності у системі міжнародних відносин. Він розглядає сучасні взаємовідносини між великими державами у контексті нових концепцій світового порядку, які прийшли на зміну старим згасаючим, на його думку, інституціям, що продемонстрували свою безсилість [1, с.7]

Н. Хомскі вважає, що вже починаючи з 80-х рр. XX ст. ресурс такого формулювання підстав політики США як “захист від комуністичної агресії” почав вичерпуватися, оскільки у цей час сфери впливу СРСР у світі вже були надто незначними. Громадська і політична активність у США теж мала свій вплив на політику американського уряду, тож завдання створення оманливого враження, що все робиться з метою боротьби з Радянським Союзом, наштовхувалося на ряд перешкод. Хоча адміністрація Р. Рейгана і намагалася вирішити проблему за допомогою “бурних декларацій” про “імперію зла”, однак потребувала нової публічної рито-

рики. Її основним змістом, як твердить Хомські, стало оголошення боротьби з тероризмом, особливо міжнародним. Ця новопроголошена мета посіла чільне місце у політиці та пропаганді США.

Хомські вважає, що остаточно унеможливила застосування притаманних американські політиці декларативних підстав політика М. Горбачова. Вакуум цілей був заповнений “війною з наркотиками” у Латинській Америці – традиційній зоні застосування сили з боку США. Вторгнення Дж. Буша у Панаму, яке відбулося відразу після падіння Берлінської стіни, Хомські розглядає як підтвердження того, що американська адміністрація вже практично не боялася реакції росіян [8, р. 145].

Зміна геополітичної ситуації у світі після розвалу СРСР, відсутність стримуючого фактору у вигляді суперництва наддержав, уможливила вільну висадку експедиційних сил на чолі зі США в Саудівській Аравії в межах підготовки війни з Іраком. У 1990 р. Білий дім переконав Конгрес США у тому, що бюджет Пентагону повинен залишатись на такому ж колосальному рівні, що і раніше. Як аргумент наводилася теза про те, що зникнення Радянського Союзу як політичного гравця було зі стурбованістю зустрінуте у країнах третього світу, оскільки простір для неприєднання зник як такий. Зростаюча технологічна забезпеченість цих країн буде продовжувати загрожувати інтересам США. Той факт, що після закінчення старої “холодної війни” Сполучені Штати продовжували діяти традиційними для себе методами лише з видозміненою аргументацією, на думку Хомські, свідчить про те, що головним для них було не протистояння СРСР, а встановлення власної гегемонії у світі.

Загрози американським інтересам, не пов’язані з Радянським Союзом, розцінювались як дуже серйозні і потенційно потребує військового втручання. У часи адміністрацій Дж. Буша і Б. Клінтона США контролювали три четверті ринку озброєнь у країнах третього світу. Абсурд ситуації, вказував Хомські, полягав у тому, що 85% цих поставок йшло у країни, уряди яких Вашингтон розглядав як недемократичні [8, р. 205-206, 262]. Навіть з терактів 11 вересня 2001 р. Сполучені Штати скористалися задля збільшення своєї воєнної допомоги країнам Азії, Африки та особливо Латинської Америки. І з поглиблення нерівномірності економічного розвитку країн в ході процесів глобалізації кількість чинників нестабільності для США лише зростатиме [11].

Хомські відмічає, що з часу війни з Іраком 2003 р. американська адміністрація почала висувати новий аргумент, що мав пояснювати її агресивну зовнішню політику: необхідність проведення демократичних перетворень у тій чи іншій країні. Забезпечення цих перетворень силою американської зброї або її поставок – це звичний сценарій, за яким діятиме Вашингтон найближчими десятиліттями. Таке “демонічне месіанство”, є природнім для правлячих кіл США, які зосередили у своїх руках

владу і багатство і прагнуть світового панування. Науковець порівнює його з месіанськими ідеями німецького націонал-соціалізму. Іншим засобом, до якого постійно вдається Білий дім під час нової “холодної війни” є культивування страху бути неминуче знищеним ворогом, який є втіленням цілковитого зла. Такі уявлення є глибоко вкоріненими в американській масовій культурі поряд з вірою у власну шляхетну мету, тому владі виявилось нескладно розпочати нещадну експлуатацію цієї особливості задля власної політичної вигоди. У роки правління Р. Рейгана американцям належало тремтіти від страху перед жупелом у вигляді найманих вбивць із Лівії, які прагнули знищити американського президента; авіабази у Сен-Джорджесі (Гренада), де під виглядом міжнародного аеропорту споруджується стратегічна радянсько-кубинська військова база, яка несе загрозу безпеці США; несамовиті нікарагуанської армії, якій рукою подати до Техасу; всюдисущих арабських терористів, вуличної злочинності та латиноамериканських наркоторговців. Тобто, слід було боятись усього, що тільки можна вигадати, щоб отримати підтримку для чергової кампанії вдома і за кордоном [5, р. 209-214].

Як один з найяскравіших епізодів становлення нового світового порядку Н. Хомські розглядає бомбардування Югославії силами НАТО у березні – червні 1999 р. під час війни у Косово. З одного боку, вчений детально ілюструє фактичні події перебігу конфлікту, а з іншого – у контексті власного бачення політичної картини світу аналізує передумови воєнного втручання США та Великої Британії.

Найважливішим у даному контексті Хомські вважає питання про те, що можна вважати виправною нормою для втручання одних держав у справи інших?

Згадуючи період після Другої світової війни, Хомські визнає, що поряд з діями, які були санкціоновані ООН, однією з таких норм були самовільні рішення держав та альянсів (США, НАТО, Варшавського договору). Наприкінці ХХ ст. склалася сприятлива ситуація для тих держав, які не чекають і не отримують відповідних повноважень від міжнародного співтовариства, а використовують силу лише тому, що вірять у її справедливість.

Свої дії така наддержава також визначає, виходячи з важливості тієї чи іншої території для її власних інтересів. Підтримувані колись Радянським Союзом світової комуністичні режими та сили вже не мають нині колишньої ваги і не можуть слугувати відволікаючою силою, “порушниками порядку”, для добрих діянь передових цивілізованих держав (“нового гуманізму”). Радянський Союз, а також деякою мірою Китай, могли обмежувати дії західних держав у межах традиційних сфер власного впливу, і не тільки за допомогою військових засобів залякування, а й своєю готовністю надавати підтримку тим, хто став мішенню для західної агресії (перш за все, американської) [1, с.23-24].

Таким чином, констатує Н. Хомскі, зникнення радянської військової загрози збільшило свободу дій переможців холодної війни.

Подвійні стандарти і вибірковість політики Вашингтона Хомскі розглядає на прикладі прийняття рішення про втручання у випадку з косовськими албанцями і у випадку з турецькими курдами (йдеться про дії сил безпеки Туреччини у відповідь на сепаратистські настрої і дії курдів у 80-90-х рр. XX ст.). Жорстокості урядів по відношенню до національних меншин спричинили цілковито різні рішення. На інтервенцію у СФРЮ, на думку науковця, Сполучені Штати зважилися, по-перше тому, що косовська криза мала для США меншу моральну вагу (через те, що була менша за своїми фізичними масштабами і відбувалася поза межами кордонів і юрисдикції НАТО). По-друге, Сербія належала до когорти тих неприборкуваних розкольників, які стоять “кісткою в горлі” інституціям керованої США світової системи, тоді як Туреччина була вірним союзником Вашингтона.

З тих же подвійних стандартів США та НАТО Хомскі виводить і теорію про “гідні” і “негідні” жертви, варті і невідарті американського втручання. Найчастіше він оперує такими категоріями як моральна та інтелектуальна культура “цивілізованих держав”, аналізуючи їх принципи та цінності [1, с.22-23, 27, 38].

Хомскі наголошує, що у період нової “холодної війни” для США надважливо стало не лише мати свободу проведенні “гуманітарної діяльності” там, де їм заманеться, а й зробити її легітимною в очах власного суспільства і, бажано, світової громадськості.

Головна претензія, яку виставляє Хомскі перед США у період становлення нового світового порядку – це вибіркова справедливість і політика подвійних стандартів щодо країн третього світу. Бомбардування Югославії, втручання Сполучених Штатів у справи Близького Сходу, Гаїті, Сальвадору, Колумбії і багатьох інших держав зазвичай лише прикривалося “гуманітарною” риторикою.

Говорячи про гуманітарні ініціативи США, Хомскі проводить аналогії з захопленням Японією Маньчжурії, Німеччиною Чехословаччини, Муссоліні Ефіопії, які також часто подавалися світу та громадськості під гуманітарними гаслами. Він приходить до висновку, що новий воєнний гуманізм нічим не відрізняється від старого інтервенціонізму, і говорити про початок нової ери у світовій міжнародній системі наразі передчасно, адже політичні інтереси США і далі є набагато важливішими за гуманітарні міркування. Більше того, як Сполучені Штати, так і інші західні держави часто вдаються до свідомого ігнорування наслідків таких гуманітарних інтервенцій [1, с. 132-133, 141-142]

Окремих нападок Н. Хомскі зазнали політичні діячі поза Сполученими Штатами, які в той чи інший спосіб підтримали дії Вашингтона. Зокрема, він різко критикує позицію президента Чехії Вацлава Гавела, яку

той зайняв з приводу втручання Заходу у балканські справи. Зокрема, глибокому скепсису піддається твердження Гавела про те, що втручання у Косовський конфлікт – це свідчення того, що людство визнало той факт, що права людини є вищими за права та інтереси держави і навіть за державний суверенітет. Н. Хомські саркастично погоджується, що тепер вже дійсно ніхто не зможе безкарно вбивати людей чи знущатися з них, виганяти їх з місць проживання і забирати у них майно, але якщо так накаже Вашингтон [1, с.156-157]

На його думку, війна з Іраком 2003 р. стала демонстрацією продовження побудови Сполученими Штатами такого порядку у світі, у якому політична могутність і груба сила домінують над правом [4].

Погляди Ноама Хомські щодо найсучасніших подій теж є достатньо суперечливими. Коли Н. Хомські аналізує окремі події другої половини ХХ ст., він звинувачує США, Велику Британію та їхніх союзників у військових поставках у конфліктні регіони. Однак, коли вченому йдеться про сучасну російсько-українську війну, то тих же військових поставок Росії на підтримку сепаратистів у східних регіонах України він вважає за краще не помічати. Очевидне воєнне вторгнення Росії на Україну, анексія Кримського півострова, все те, що з ініціативи В. Путіна докорінним чином зламало всю повоєнну систему міжнародних договорів, порушило баланс міжнародних відносин, Н. Хомські розглядає, використовуючи риторичку на кшталт того, що Крим був споконвіку російським і має виключне стратегічне становище для Москви. Позицію Білого дому щодо Росії він обумовлює якимись додатковими кроками, вказуючи, що перш, ніж дорікати Росії у незаконній анексії Сполучені Штати мали б спершу відмовитись від військово-морської бази на Кубі. Враховуючи, що анексія Криму – це порушення всіх можливих міждержавних угод, а оренда Гуантанамо здійснюється на договірній основі, то позиція Хомські, справою життя якого стала критика США за порушення положень міжнародного права, видається як мінімум нещирою [2; 7].

Таким чином, у період 60-70-х років оцінки Н. Хомські американської зовнішньої політики співпадали з головними положеннями ревізійницької історіографії. Підґрунтя політики США періоду після Другої світової війни він вбачає не стільки у страху перед радянською загрозою, а зміст старої холодної війни не стільки у протистоянні двох наддержав, скільки у прагненні Сполучених Штатів зберегти свою економічну і політичну перевагу у світі. Антирадянська істерія була лише вдалим прикриттям справжніх намірів Вашингтону.

На думку Н. Хомські, після розпаду СРСР і формального закінчення старої “холодної війни” політика національної безпеки США не зазнала жодних змін, змінилась лише публічна риторика. Змістом нової “холодної війни” для США є усунення загроз зі сторони країн третього світу, які

можуть обмежити американський доступ до основних економічних і військових ресурсів у світі. Основні зусилля на сучасному етапі Сполучених Штатів докладають не для встановлення нового справедливого світового порядку, а задля захисту власних економічних та геополітичних інтересів.

Список використаних джерел:

1. Хомский Н. Новый военный гуманизм [Текст]: Уроки Косова / Ноам Хомский; пер. с англ. Л. Е. Переяславцева. – Москва: Праксис, 2002. – 320 с.
2. Chomsky Noam: After Dangerous Proxy War, Keeping Ukraine Neutral Offers Path to Peace with Russia [Electronic resource] / Chomsky Noam. – Available from: // http://www.democracynow.org/2015/3/2/noam_chomsky_after_dangerous_proxy_war
3. Chomsky Noam. American Power and the New Mandarins [Text] / Chomsky Noam. – New York: Vintage Books, 1969. – 408 p.
4. Chomsky Noam: The Case Against US Adventurism in Iraq [Electronic resource] / Chomsky Noam // Star Tribune. – 2003. – March 13. – Available from: // <http://www.chomsky.info/articles/20030313.htm>
5. Chomsky Noam. Failed States: The Abuse of Power and the Assault on Democracy [Text] / Chomsky Noam. – New York: Metropolitan Books, 2006. – 311 p.
6. Chomsky Noam. The Meaning of Vietnam [Electronic resource] / Chomsky Noam // The New York Review of Books. – 1975. – June 12. – Available from: // <http://www.chomsky.info/articles/19750612.htm>
7. Chomsky Noam. The Politics of Red Lines: Putin's takeover of Crimea scares U.S. leaders because it challenges America's global dominance [Electronic resource] / Chomsky Noam // In These Times, May 1, 2014. – Available from: // <http://www.chomsky.info/articles/20140501.htm>
8. Chomsky Noam. Powers and Prospects. Reflections on Human Nature and the Social Order [Text] / Chomsky Noam. – London: Pluto Press, 1996. – 330 p.
9. Chomsky Noam. Towards a New Cold War: U.S. Foreign Policy from Vietnam to Reagan. Essays on the Current Crisis and How We Got There [Electronic resource] / Chomsky Noam. – New York: The New Press, 2003. – 496 p. – Available from: // <http://www.kropfpolisci.com/cold.war.critical.chomsky.pdf>
10. Chomsky Noam. What Uncle Sam Really Wants [Text]: Real story series / Chomsky Noam. – Berkeley: Odonian Press, 1992. – 111 p.
11. Chomsky Noam. Wars of Terror [Electronic resource] / Chomsky Noam. – Available from: // <http://www.chomsky.info/articles/200303--.htm>
12. Chomsky Noam. World orders, old and new [Text] / Chomsky Noam. – London: Pluto Press, 1997. – 557 p.
13. Kerstein B. What Noam Chomsky Really Wants [Electronic resource] / Kerstein B. / The Anti-Chomsky Blog. – Tuesday, November 09, 2004. – Available from: <http://archive.frontpagemag.com/Printable.aspx?ArtId=10668>
14. Vidal-Naquet P. On Faurisson and Chomsky [Electronic resource] / Vidal-Naquet P. / The Assassins of Memory: Essays on the Denial of the Holocaust. – New York: Columbia University Press, 1992. – Available from: <http://www.anti-rev.org/textes/VidalNaquet81b/>